

GESPREKKEN MET P.Ja. GAL'PERIN (I)

J. Haenen*

Inleiding

In de week van 8-15 februari 1986 heb ik een studiereis naar Moskou gemaakt, vooral met de bedoeling om een aantal gesprekken te voeren met de vooraanstaande Sovjet-psycholoog Pjêtr Jakovlevic Gal'perin. Hij had mij daartoe uitgenodigd en ter plekke bleek dat hij bijna een hele week voor mij had vrijgehouden. Ik heb hem in totaal zo'n 12 uur geïnterviewd over de meest uiteenlopende onderwerpen. Hij was zeer bereidwillig om op alles uitvoerig in te gaan en hij vertelde ook openhartig zijn levensverhaal. Gal'perin heeft een fenomenaal geheugen en heeft jaartallen, publikaties en namen zonder meer paraat. Daarbij is hij een levendig verteller met veel gevoel voor detail, anecdotes en voorbeelden.

Gal'perin, inmiddels 85 jaar, was hoogleraar aan de Moskouse Staatsuniversiteit en heeft altijd een markante en onafhankelijke positie ingenomen binnen de Sovjet-psychologie. Zijn naam wordt vooral geassocieerd met de door hem ontwikkelde theorie van de zogenaamde 'Traps-gewijze vorming van mentale handelingen'. In deze theorie beschrijft Gal'perin het ontstaan en de vorming van psychische processen en geeft hij gedetailleerde aanwijzingen voor het inrichten en sturen van onderwijs-leerprocessen. In samenhang met deze theorie heeft Gal'perin een heel eigen visie op de taak, het object en de methode van de psychologie. Hij is een beminnelijke systeembouwer die doelgericht en zeer vasthoudend zijn visie op de psychologie verdedigt en verder ontwikkelt. Daarin staat hij niet alleen, want binnen de Sovjet-psychologie is de 'school' van Gal'perin niet meer weg te denken.

In de komende nummers van Handelingen zal ik verslag doen van mijn gesprekken met Gal'perin. Daarbij zullen thema's aan de orde komen zoals zijn jeugd en opleiding, zijn herinneringen aan Vygotskij, het ontstaan van zijn theorie en de vragen die nog open liggen.

---

* Jacques Haenen (1949) is als universitair docent verbonden aan het Pedagogisch Didactisch Instituut voor de Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Utrecht. Hij bereidt een proefschrift voor over de theorie van P.Ja. Gal'perin.

1. Jeugd, opleiding en eerste baan

Pjëtr Jakovlevic, kunt u mij iets meer vertellen over uw achtergrond, uw jeugdjaren en uw opleiding? Laten we beginnen bij uw geboortedag.

Volgens de nieuwe tijdsrekening ben ik geboren op 2 oktober 1902, in Tambov. Dat was toen een grote gouvernementstad in het Europese gedeelte van Rusland, ten zuidoosten van Moskou, ongeveer een nacht treinreizen er vandaan. De stad bestaat nog steeds, maar is inmiddels groter geworden en geïndustrialiseerd. Maar vroeger was het een afgelegen streek, omgeven door ontoegankelijke bossen, waarin nog beren in het wild leefden.

Mijn vader was KNO-arts. Later werd hij bekend en benoemd tot hoogleraar in Char'kov, dat toen nog de hoofdstad van de Oekraïne was. De reden dat we naar Char'kov gingen was ook omdat daar de ouders van mijn moeder woonden. In 1911 verhuisden we.

Levensdoel

In Char'kov doorliep ik het gymnasium, dat overigens in die tijd het enige gemengde gymnasium in heel Rusland was. Tamara Izrail'evna, waarmee ik later getrouwd ben, zat in dezelfde klas als ik.

In mijn jeugdjaren ben ik veel en ernstig ziek geweest en dat heeft een stempel gezet op mijn latere ontwikkeling. In 1919, toen ik zeven-tien was, heb ik open TBC gehad. Dat was natuurlijk een duidelijke ziekte. Maar in diezelfde periode leed ik aan een onduidelijke ziekte. Er werden verschillende diagnoses gesteld, maar die bleken dan toch weer niet te kloppen. Uiteindelijk werd er maar gezegd dat het allemaal zenuwen waren.

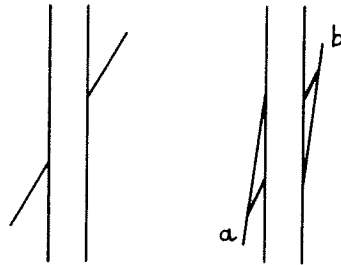
Doordat ik steeds ziek was, las ik veel boeken uit de bibliotheek van mijn vader, met name op het gebied van filosofie en psychologie. Het lezen van dit soort literatuur wekte bij mij heel sterk het verlangen om een methode te vinden waarmee de menselijke geest langs objectieve weg onderzocht kan worden. Hoewel ik me dat toen nog maar heel vaag kon voorstellen, vond ik dat ik mezelf als doel moest stellen om op zoek te gaan naar zo'n objectieve methode. Zo'n idee is natuurlijk kenmerkend voor die leeftijd: Bestaat er zo'n methode niet? Nou, dan zal ik er zelf naar op zoek gaan! Naïef natuurlijk, maar dit idee is wel een leidraad voor me gebleven. Ik heb op verschillende manieren geprobeerd om zo'n methode te vinden, maar daar komen we in onze gesprekken nog wel op terug.

Hoe oud was u toen dat idee bij u opkwam?

Ik zal zo'n vijftien-zestien jaar geweest zijn. Het was de leeftijd waarop je denkt dat je iets wel kunt presteren, wat anderen maar niet wil lukken. Het was natuurlijk maar een kinderlijk idee, maar het is toch altijd bij me gebleven.

Poggendorff-illusie

Al wat later heb ik dit idee als volgt proberen te realiseren. Ik dacht toen dat verschillende optische illusies geschikt materiaal vormden om dit te onderzoeken. Deze verschijnselen zijn immers zeer pregnant. De afbeeldingen worden totaal anders waargenomen dan ze in werkelijkheid zijn. Voorbeelden ervan zijn algemeen bekend, zoals de illusies van Müller-Lyer, Poggendorff en Zöllner. Kenmerkend voor dit soort materiaal is, dat de psychische waarneming sterk afwijkt van de geometrische kenmerken van de betreffende figuur. Op zichzelf is de figuur duidelijk, maar wat er gebeurt met de psychische interpretatie van de afbeelding op het netvlies, is minder duidelijk. Ik kreeg in die tijd een heldere inval en ik vond een variant van de Poggendorff-illusie, waardoor dit verschijnsel zich nog sterker voordoet. (Gal'perin pakt papier en potlood en tekent figuur 1.)

Figuur 1

In de originele versie van de Poggendorff-illusie, wordt een schuin omhoog lopende lijn onderbroken door twee verticale lijnen. Het is net alsof het rechter gedeelte van de schuine lijn omhoog is geschoven, en het linker gedeelte omlaag. Deze verschuiving treedt nog sterker op, wanneer ik de lijnstukken a en b eraan toevoeg. Ik heb hier zelfs een klein artikel over geschreven, dat in het begin van de jaren dertig gepubliceerd is in het Duitse tijdschrift *Zeitschrift für Psychologie*.¹

Waarom ga ik hier zo uitvoerig op in? Het is tenslotte al zo lang geleden en waarom zou ik die herinneringen nog ophalen? Het was immers niet meer dan een zeer naïeve, volstrekt onjuiste poging om een objectieve weg te vinden, waarlangs een bepaald soort psychische activiteit onderzocht kon worden. Uiteraard kon ik langs deze weg nooit objectief aantonen, in welke mate de psychische waarneming van een optische illusie afweek van de geometrische figuur zelf. Het was een dwaalweg, maar desalniettemin een symptoom van mijn streven om zo'n objectieve methode op het spoor te komen.

Medische studie

Ondanks mijn uitgesproken belangstelling voor psychologie en filosofie, raadde mijn vader mij met klem af om zo'n onduidelijke studie te gaan

doen. We zaten toendertijd immers nog in de eerste jaren na de revolutie en wat moest je toen als psycholoog? Mijn vader was inmiddels hoogleraar medicijnen en hij adviseerde mij om die studie te gaan doen: "Dan heb je tenminste brood op de plank. En als je je als arts met psychologie wil bezighouden, ga dan je gang. Maar je hebt dan tenminste iets om op terug te vallen."

Ik studeerde van 1921 tot 1926 aan het medisch instituut in Char'kov. Ik vond een uitlaatklep voor mijn eigen belangstelling door neurologie te gaan studeren, vanuit het idee dat ik via de hersenen en de werking ervan de weg weer terug kon vinden naar de psychische verschijnselen. Ik studeerde af met de kwalificatie arts-psychoneuroloog. Die kwalificatie bestaat tegenwoordig niet meer.

Hypnose: eerste publikatie

Vanaf het derde cursusjaar ging ik werken in de neurologische kliniek van professor Platonov, die zich hartstochtelijk verdiepte in hypnose en suggestie en de mogelijkheden daarvan bij het behandelen van patiënten. Hij gebruikte deze technieken in de meest uiteenlopende gevallen: bij de behandeling van neuroses, ter vervanging van een narcose bij operaties, bij bevallingen.

Ik werd er ook door gegrepen en mijn eerste werkstuk als student ging zelfs over 'De invloed van hypnose op alimentaire leukocytose'. Dat wil zeggen, ik heb toen een studie gemaakt naar schommelingen in het aantal witte bloedlichaampjes als gevolg van het onder hypnose nuttigen van een ontbijt. Ik wilde onderzoeken hoe diep hypnose inwerkt op fysiologische processen. Ik nam bij nuchtere proefpersonen wat bloed af en bepaalde het aantal witte bloedlichaampjes. Vervolgens bracht ik de proefpersonen onder hypnose en liet ze een stevig ontbijt nuttigen. Daarna nam ik weer bloed af en vergeleek het aantal witte bloedlichaampjes met het aantal daarvan bij proefpersonen die niet onder hypnose ontbeten hadden. Inderdaad was er sprake van een toename van witte bloedlichaampjes bij proefpersonen die onder hypnose ontbeten hadden. Het verslag van dit experiment is nog tijdens mijn studie jaren gepubliceerd en dit was dus in feite mijn eerste publikatie. Het verscheen in 1926 in het Russisch in een Oekraïns tijdschrift.²

Behandeling van verslaafden

Zoals je weet, is het nu in de Sovjetunie zo dat je na je afstuderen een baan krijgt toegewezen. In 1926 was dat nog niet het geval. Toen moest je er nog zelf naar op zoek. Ik vond een baan in een avond-polikliniek en opvangcentrum voor verslaafden. Daarheen kwamen allerlei soorten verslaafden, vooral alcoholici, maar ook wel verslaafden aan morfine, cocaïne en nicotine. In die polikliniek werkte ik 's avonds, terwijl ik 's ochtends nog zonder salaris bleef werken in de neurologische kliniek. Dat was natuurlijk ontzettend zwaar. 's Avonds zat ik vaak doodmoe in de polikliniek. Dat leidde een keer tot de volgende, grappige situatie. De verslaafden werden voornamelijk met behulp van hypnose behandeld. Dat ging als volgt. Ik vroeg de patiënten, in dit geval een paar vissers, om te gaan liggen, bracht hen onder hypnose, gaf de geschikte suggestie en ... viel vervolgens zelf in slaap. Eén van de dronkaards in de wachtkamer heeft me dat later nog eens verteld.

Hij moest wel erg lang wachten en ging daarom maar eens door het sleutelgat kijken...

Ik zag in die tijd een groot aantal verslaafden, die bovendien nog van elkaar verschilden in de mate van verslaving. Doordat ik er zoveel in een verschillend stadium zag, begon ik geleidelijk te begrijpen dat er aan verslaving toch een echte ziekte ten grondslag ligt. Er zijn bijvoorbeeld veel mensen die in gezelschap en voor de gezelligheid te veel drinken, terwijl zij beslist geen alcoholici worden. Sommigen moeten daarentegen elke dag wat alcohol nuttigen, meestal begint dat met een borreltje voor de lunch. Dit zijn nog geen alcoholici, ook al is er sprake van een chronische behoefte die tot de laatste levensdag kan voortduren en die vaak ook aan die mensen is af te zien. Maar een klein percentage drinkers kan het hierbij niet laten en gaat over in een volgend stadium: de echte chronische dronkenschap.

In die tijd viel mij ook op dat verslaafden heel kieskeurig zijn. Zij geven zich over aan maar één soort vergif en krijgen daar nooit genoeg van. Geen enkel ander vergif bevredigt. Ik heb een keer een vrouw behandeld, die verslaafd was aan nicotine, een kettingrookster die de ene sigaret met de andere aanstak, zo'n 120 tot 150 per dag. Ze had natuurlijk last van aanzienlijke vergiftigingsverschijnselen. Ze probeerde van dat roken af te komen door naar veel zwaardere middelen te grijpen als wodka, hasjisch en cocaïne. Maar dat leverde niets op, alleen nicotine!

Zwakke schakel

Ik kreeg de indruk dat verslaafden in hun organisme, in hun algemene cyclus van organische processen, een soort zwakke schakel hebben, die als het ware door vergif kan worden vervangen. Als zo'n vervanging inderdaad optreedt en iemand zich daarbij beter gaat voelen, sterft die schakel helemaal af. Dan wordt de opname van dit vergif gewoonweg een objectieve noodzaak om die toestand van welbevinden in stand te houden. En elke verslaafde heeft zo zijn eigen zwakke schakel, die bij de een door wodka en bij de ander door bijvoorbeeld nicotine of cocaïne kan worden vervangen. Dit op zich interessante fenomeen is helaas onvoldoende onderzocht en beschreven. Toen ik dit indertijd verder uit wilde werken, heb ik nog een Duits boekje in het Russisch vertaald, namelijk van Joël over 'Behandeling van verslaving'. Ik heb bij dit boekje een voorwoord geschreven, waarin ik ook inga op de organische kant van verslaving.³

Heeft u dat boekje nog?

Nee, helaas niet. Ik had het boekje toen ik nog in Char'kov woonde, maar toen ik tijdens de Tweede Wereldoorlog werd geëvacueerd, ben ik alles kwijtgeraakt. Mijn hele bibliotheek is toen verloren gegaan.

Psychoneurologische Academie

De polikliniek voor verslaafden was een onderdeel van het Psychoneurologisch Instituut in Char'kov. Nadat ik hier enige jaren had gewerkt, werd ik in 1928 gevraagd om te komen werken in het psychofysiologisch

laboratorium dat deel uitmaakte van het zelfde instituut. Dat heb ik toen gedaan.

In 1930 was ik samen met een aantal collega's, die elkaar nog van school kenden, betrokken bij een zeer interessant experiment. Wij probeerden namelijk twee grote, maar totaal verschillende instellingen samen te voegen. De situatie was als volgt. Behalve het Psychoneurologisch Instituut, waar ik dus in het laboratorium werkte, was er in Char'kov nog een grote psychiatrische kliniek. Deze kliniek stond op een totaal andere plek. Er waren dus twee verschillende instellingen: een neurologische en een psychiatrische. Wij deden een poging deze beide instellingen samen te voegen teneinde een Psychoneurologische Academie van de Oekraïense Republiek op te richten. Char'kov was toen immers nog het centrum, de hoofdstad van de Oekraïne. In het kader van de organisatie van deze academie begonnen we de meest verschillende specialisten uit andere steden uit te nodigen om naar Char'kov te komen, onder meer de groep van Vygotskij.
(wordt vervolgd)

Noten

1. Neue verstärkte Form der Poggendorffschen Figur (Zur Theorie der geometrisch-optischen Illusionen). Zeitschrift für Psychologie, 1931, Band B 122, 84-97.
2. O vlijanii vnyšennych sostojanii na kolebanija pišcevaritel'nogo lejkocitoza (De invloed van hypnose op alimentaire leucocytose). Ukrainskij Vestnik refleksologii, 1926/2.
3. Ambulatornoe lečenie alkogolizma (Ambulante behandeling van alcoholisme). In: E. Joël, Lečenie narkomanij (De behandeling van verslaving), 1930.